

REJALASHTIRISH VA BUDJETLASHTIRISH.

*Ismatov Begzod Azamat o'g'li**SamISI baxolash ishi yonalishi-322 4 kurs sirtqi**Ustoz Xudaynazorova D.G***ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada rejalashtirish va budjetlashtirishning nazariy va amaliy jihatlari, ularning tashkilotlar faoliyatidagi o'rni va samaradorligini oshirishdagi roli o'rganilgan. Maqolada rejalashtirishning strategik va operativ bosqichlari, shuningdek budjetlashtirishning asosiy usullari va turlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, maqolada budjetni tuzish jarayonidagi muhim metodologik yondashuvlar va ularning samaradorligini oshirish usullari ko'rib chiqilgan. Maqola amaliy misollar va ikki jadval bilan boyitilgan bo'lib, bu rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlarini aniq ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: rejalashtirish, budjetlashtirish, moliyaviy boshqaruv, strategik reja, operativ reja, byudjet, nazorat.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты планирования и бюджетирования, их роль в деятельности организаций и повышении их эффективности. Анализируются стратегический и оперативный этапы планирования, а также основные методы и виды бюджетирования. Кроме того, рассматриваются важные методологические подходы к процессу бюджетирования и методы повышения его эффективности. Статья дополнена практическими примерами и двумя таблицами, наглядно иллюстрирующими процессы планирования и бюджетирования.

Ключевые слова: планирование, бюджетирование, финансовый менеджмент, стратегический план, оперативный план, бюджет, контроль.

ANNOTATION

This article examines the theoretical and practical aspects of planning and budgeting, their role in the activities of organizations and in increasing their efficiency. The article analyzes the strategic and operational stages of planning, as well as the main methods and types of budgeting. In addition, the article considers important methodological approaches in the budgeting process and methods for increasing their efficiency. The article is enriched with practical examples and two tables, which clearly illustrate the planning and budgeting processes.

Keywords: planning, budgeting, financial management, strategic plan, operational plan, budget, control.

KIRISH

Rejalashtirish va budjetlashtirish har qanday tashkilotning samarali faoliyati uchun muhim vositalardan hisoblanadi. Rejalashtirish – bu tashkilot maqsadlariga erishish yo‘llarini aniqlash va harakatlar ketma-ketligini belgilash jarayoni bo‘lib, u strategik va operativ bosqichlarga bo‘linadi. Strategik rejalashtirish uzoq muddatli maqsadlarni aniqlashga qaratilgan bo‘lsa, operativ rejalashtirish kundalik faoliyatni tashkil etadi.

Budjetlashtirish esa rejalashtirilgan harakatlarni moliyaviy ifoda shakliga keltirish, xarajat va daromadlarni aniqlash va ularni nazorat qilish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan, rejalashtirish va budjetlashtirish o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, tashkilotning moliyaviy barqarorligi va samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi – rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini oshirish metodlarini aniqlash va amaliy misollar orqali ko‘rsatish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Rejalashtirish va budjetlashtirish masalalari ko‘plab iqtisodchilar va moliyaviy menejerlar tomonidan o‘rganilgan. Masalan, H. Fayol rejalashtirishni tashkilot boshqaruvining asosiy funksiyasi sifatida ta’riflagan (Fayol, 1916, s. 102).

Shuningdek, P. Drucker rejalashtirish va nazorat jarayonlarini samarali boshqaruvning ajralmas qismi sifatida ko'rgan (Drucker, 1954, s. 76).

Budjetlashtirish bo'yicha O. Anthony va D. Govindarajan nazariyalari keng qo'llaniladi. Ular budjetni faqat moliyaviy vosita sifatida emas, balki strategik boshqaruv vositasi sifatida ham ko'rish zarurligini ta'kidlashadi (Anthony, Govindarajan, 2006, s. 58–60).

Maqolada metodologiya sifatida quyidagi usullar qo'llanilgan:

Tahliliy-uslub – rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlarini adabiyotlar asosida tahlil qilish;

Taqqoslash usuli – turli budjetlashtirish usullari va strategik rejalashtirish modellari solishtirilgan;

Amaliy tadqiqot – tashkilotlarda rejalashtirish va budjetlashtirish amaliyotidan misollar keltirilgan.

Bu metodologiya maqolaga nazariy asos va amaliy ma'lumotlarni birlashtirish imkonini beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Rejalashtirish turlari va jarayoni

Rejalashtirish strategik va operativ turlarga bo'linadi. Strategik rejalashtirish uzoq muddatli maqsadlarni belgilash va resurslarni taqsimlashga yo'naltirilgan bo'lsa, operativ rejalashtirish qisqa muddatli maqsadlarni amalga oshirishni tashkil etadi.

Jadval 1. Rejalashtirish turlari va ularning asosiy xususiyatlari

Rejalashtirish turi	Maqsad	Muddat	Asosiy vositalar
Strategik	Tashkilotning uzoq muddatli rivojlanishi	3–5 yil	SWOT tahlil, strategik reja, moliyaviy prognoz
Operativ	Kundalik faoliyatni boshqarish	1 yilgacha	Ish rejasi, byudjet, nazorat tizimi

Budjetlashtirish usullari

Budjetlashtirish jarayonida tashkilotlar turli usullardan foydalanadi: qat'iy byudjet, moslashuvchan byudjet, faoliyatga asoslangan byudjet va boshqalar. Har bir usulning o'ziga xos afzallik va kamchiliklari mavjud. Masalan, faoliyatga asoslangan byudjet tashkilotning xarajatlarini aniqroq rejalashtirish imkonini beradi, lekin vaqt va resurs talab qilishi mumkin.

Jadval 2. Budjetlashtirish usullari va ularning afzalliklari

Budjet turi	Afzalliklar	Kamchiliklar
Qat'iy byudjet	Rejalashtirish oson, nazorat qulay	Moslashuvchanlik past
Moslashuvchan byudjet	Bozordagi o'zgarishlarga tez moslashadi	Hisob-kitob murakkab
Faoliyatga asoslangan byudjet	Xarajatlarni aniq nazorat qilish	Tayyorlash uchun ko'p vaqt kerak

Natijalar shuni ko'rsatadiki, rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlari samaradorligini oshirish uchun strategik va operativ yondashuvlarni uyg'unlashtirish zarur. Shu bilan birga, tashkilotning hajmi, resurslar miqdori va faoliyat turi budjetlashtirish usulini tanlashda muhim rol o'ynaydi.

XULOSA

Maqola davomida rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlari batafsil tahlil qilindi. Rejalashtirishning strategik va operativ turlari, ularning tashkilot faoliyatidagi o'rni ko'rsatildi. Budjetlashtirishning turli usullari, afzallik va kamchiliklari, shuningdek, amaliy misollar orqali tashkilotlarda ularning qo'llanilishi muhokama qilindi.

Natijalardan ko'rinib turibdiki, samarali rejalashtirish va budjetlashtirish tashkilotning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, resurslardan optimal foydalanish va faoliyat samaradorligini oshirish uchun muhim vositadir. Shu bilan birga, rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlarida zamonaviy metodlar va texnologiyalardan foydalanish tashkilotlarga tezkor va samarali qaror qabul qilish imkonini beradi.

Kelajakda tadqiqotlarda rejalashtirish va budjetlashtirish jarayonlarining raqamlashtirilgan boshqaruv tizimlarida qo'llanilishi, shuningdek, sun'iy intellekt yordamida moliyaviy prognozlash imkoniyatlari o'rganilishi tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fayol, H. — General and Industrial Management — London: Sir Isaac Pitman & Sons, 1916, s. 102.
2. Drucker, P. — The Practice of Management — New York: Harper & Row, 1954, s. 76.
3. Anthony, R., Govindarajan, V. — Management Control Systems — Boston: McGraw-Hill, 2006, s. 58–60.
4. Horngren, C., Sundem, G., Stratton, W. — Introduction to Management Accounting — Upper Saddle River: Prentice Hall, 2002, s. 134–140.
5. Kaplan, R., Norton, D. — The Balanced Scorecard — Boston: Harvard Business School Press, 1996, s. 45–52.
6. Shim, J.K., Siegel, J.G. — Budgeting Basics and Beyond — Hoboken: John Wiley & Sons, 2008, s. 78–85.